Gösta Bodman

CARL PALMSTEDTS VERSER TILL J. J. BERZELIUS

Professor G. Bodman lämnar här ett belysande bidrag om Carl Palmstedt som en komplettering till tidigare artiklar i Dædalus.

Carl Palmstedt (1785—1870) var en mångsidigt verksam man. De allmänna dragen av hans levnadslopp ha skildrats i Dædalus 1953, varvid dock huvudvikten lades vid hans arbete som museiman och utställningsexpert. Hans verksamhet som organisatör av och professor vid Chalmersska Slöjdskolan i Göteborg har behandlats bland annat i historiker över Chalmersska Slöjdskolan och dennas utveckling till en teknisk högskola.

Under åren 1816—1828 var Palmstedt knuten till Gripsholms kemisk-tekniska fabriker, dåtidens i sitt slag största i vårt land. Där lärde han känna J. J. Berzelius, kemiexpert vid fabrikerna och delägare i desamma. De blevo så goda vänner att Palmstedt tidvis var inackorderad hos Berzelius, sedan denne år 1818 blivit Vetenskapsakademiens sekreterare och som sådan fått stor tjänstevåning i Stockholm. Under några år fungerade Palmstedt som homme d'affaire för Berzelius och skötte hans räkenskaper.

Palmstedts författarskap var mycket omfattande. Långa brev, tätskrivna dagböcker och uppsatser i olika ämnen flöto lätt ur hans penna. Av hans 454 större eller mindre uppsatser och skrifter äro 79 stycken att hänföra till vetenskapliga arbeten och översättningar, 162 behandla tekniska och industriella ämnen, 79 allmännyttiga ämnen samt lantbruk, 50 kunna betecknas som skönlitteratur och tal, 54 behandla teater eller äro skrivna i bunden form. Till detta kommer så 30 stycken resedagböcker. Av hans manuskript blevo 267 tryckta.

Det är helt naturligt att Palmstedt under sin tid tillsammans med Berzelius skulle ägna denne åtskilliga korta tillfällighetsdikter, men det bör här erinras om att Palmstedt också författade en lång versifierad lyckönskan till Berzelius, då denne gifte sig. Den finns tryckt i ett vittert album »Rosa». Vid 84 års ålder författade Palmstedt år 1869 en kantat vid invigningen av Chalmers nya lokaler vid Storgatan i Göteborg. Kantaten framfördes till musik, komponerad av tonsättaren Joseph Czapek (1825—1915), som då bodde i Göteborg.

En ättling till Palmstedt, Överintendent Harald Lettström i Stockholm, har ställt till mitt förfogande några av Palmstedts poetiska alster, vilka antagligen inte tidigare publicerats. För detta tillmötesgående uttalar jag mitt varma tack.

Dessa små dikter återges här i tidsföljd och med en moderniserad stavning. Då många av den tidens vetenskapsmän, som arbetade på

Berzelii laboratorium, nämnas i vissa dikter har det synts lämpligt att med några korta data karakterisera dessa personer.

I utdrag återges först Palmstedts hyllning till Berzelius, då denne adlades. Dikten är daterad den 25 november 1817.

En väpnare, så stolt, med höjda armar bär
En sköld som rättvist gavs och blott förtjänstens är,
Uti dess ljusblå fält jag med beundran skådar
Ett blåsrör, lagerkrönt, som nya framsteg bådar.
Och högst på hjälmens klot, vitglödgande, jag ser
En stjärnprydd »Berzelit», som tindrar mer och mer.

Du talar — och bestämt man frågan utredd ser,
Man övertygad blir, man tvivlar icke mer.
Nu Sveriges store kung, så lycklig i sitt val
Har ökat med ditt namn så många ädlas tal.
En äldre sångens son, med mera fullstämd lyra
Bör sjunga Snillets lov, som kunskaps lagar styra.
Men lärkan[1]*, fri och yr djärvs någon enda gång*
Besjunga Örnens flykt och honom ge sin sång.

I slutet av december 1817 kommer Palmstedt, som ofta skrev sig *Palmsén,* med en versifierad räkning till Berzelius på utlägg för sprit och sågblad.

Professorn och Riddaren Herrn, Herr Jacob Berzelius Debet:
För den Ladugårdslands distiller-tillverkade spriten
Fordrar jag vördsamt blott En Riksdaler i banko per Kanna
Vilket för sju och en halv, gör lika många Riksdaler
Samt för de Eskilstuna Tyskgarvstålstillverkade Sågblad
Jag, à två skilling per tum, bör ett par riksdaler få lyfta
Så jag fordrar i vers, det som annars på prosa utkräves.
Men åt en glänsande lärd man endast Fosfor bör ge.
Givet i Stockholms Stad vid slutet av Månan December
Aderton hundrade år och sjutton därtill av Palmsén.

[1] Skall tydligen vara Palmstedt.

En liten odaterad dikt är antagligen skriven innan Palmstedt flyttade till Berzelii bostad.

Professor, Riddare — jag mig förkylt förskräckligt
Mitt huvud stod i går i rök och ännu är det bräckligt.
Jag därför ej, som vanligt är, mig kan hos Dig inställa
Men ville väl ändå i dag beskatta nöjets källa.
Var därför god, om tiden det i afton kan tillåta
Och kom till mig. Jag språka vill och icke gråta.
Om Du mig skänka kan en stund
Den skall säkert bliva hälsans vinning en god grund
Och skulle glädjen liva — Palmsén.

I några den 31 januari 1818 daterade verser behandlas experimenten med Litium, som utfördes på Berzelii laboratorium i slutet av år 1817. Verserna lyda:

Hör! Nya segerrop från arbetsrummet skalla
Där man i burkars rymd Fossilet delat ser.
Med Mästarns silverton Berzelius hörs oss kalla.

Vi nalkas, lyssna, se och undra mer och mer.
En värdig mästersven i detta ädla yrke
Vår Arfwedson har nyss på denna lyckans dag

Ledd av den store man, vars ljusa blick vi dyrke
I Petalitens märg sett ett alkaliskt drag. —
Förvånade vi blott beskåda

Den upptäckt som han oss vill bebåda.
Nu Almroth och Palmsén med tyska fraser prunka
Och herr Ronander själv blir av förundran glad.

De klappa Arfwedson som synes ivrigt klanka
Den ström av beröm som skrivs på Schweiggers blad.
Men ännu man ej visshet vunnit

Om det alkali som nu han funnit.
Ur klyftans gömda vägg man Petaliten hämtar
Ett nytt, ett större prov skall göras denna gång.

Hör mortelns hårda stöt lik aftonklockan klämtar
En rivstens hesa ton ledsagar hennes sång
Ack. Riv. Ja riv och pulverisera

Till provet vi behöva mera
Nu sållas, tvättas allt. På filtrum massan gjutes
Man fäller, tittar, ler och kokar om varann.

I förhand segerns lön av mästarsvennen njutes
Och sist uppå kapelln man ju avdunsta kan.
Men nej i ödets hårda sinne

Av medgång finns ej minsta minne
En stund vars like ej Ulysses flotta prövat
Då driven ifrån strand hon kastas i sin fart.

I skorstens mörka hål sin hela dragkraft övat
Och gjort ett rudiment, som ej upplöses snart
Kort sagt: Hon rasibus fördärvat.

Det glada hopp vi oss förvärvat
Att se hur Arfwedson med fasligt mulna miner
Gör dunstningsskålen ren, det hörer icke hit.

Ty stormen nog ändå kring våra hjässor viner
Och nedslår vida mer än torkad Petalit,
Men stora själar icke böjas

De blott av motgång mera höjas
Försöket göres om och ren i täta skurar
Utur sprutflaskans rör man vattnet kastas ser,

Arfwedson, Johan August, 1792—1841. Bergsexamen i Uppsala, kanslist i Bergskollegium. Arbetade på Berzelii laboratorium och upptäckte 1817 oxiden till ett nytt grundämne, Litium, i Petalit — ett mineral från Utö gruvor. *Almroth,* Nils Wilhelm, 1797—1852. Bergsexamen 1815, myntproberare 1817. Lärare i kemi vid Marieberg 1821, Professors titel 1824, Överdirektör vid Myntverket 1835. *Ronander,* Karl Wilhelm Henrik, 1794—1847. Kirurgie magister 1819, Med. Dr 1822, Adjunkt i medicin och kirurgi vid Carolinska Institutet 1827. Överläkare vid Serafimerlasarettet 1831—1840. *Palmsén,* smeknamn på C. Palmstedt. — *Schweigger,* Johann Salomo Christoph, 1779—1857. Tysk forskare i fysik, kemi och elektricitet. Uppfinnare av elektromagnetiska multiplikatorn.

Och nu vår sluge vän ur stenens pulver lurar
Ett alkali som snart förökas mer och mer
Han tvättar, silar, skakar, fäller

Och bägaren i ordning ställer
Nu träder alkalit uti en renad massa
För forskarns öga fram och den upplysning vinns

Att, sedan länge nog man fått på filtren passa,
I Petalitens sand ett skönt alkali finns
Och Lithyon, så skall det heta
Varföre? Varföre? Det bör den lärde veta.

Palmstedt ger en ögonblicksbild av samarbetet på Berzelii laboratorium, där det tydligen endast fanns plats för ungefär sju laboranter samtidigt.

Professor Berzelii laboratorium i slutet av September 1820.

Mitscherlich kastar förtjust sin blick på kristallernas ytor.
Rose så from som ett lamm, gör blott analytiska prov.
Grundligt vid glashyllans hörn arbetar frågaren Bonsdorff
Sladdraren Retzius ock grasserar med sin »granat».
Än att få sjutalet fullt fattas tre muntra gesäller,
Almroth, grovlemmad och stor, på trästolen knappt finner rum,
När Laumontitens behag han äkta cyclopiskt fördelar,
Men vem fjäskar så där? Åh det är gormaren Palmsén
Arfwedson glöms ej så lätt, betänksamt han stenpulvret river
Ännu ett alkali till kanske går fram ur hans burk.

Nu om Mästaren själv jag borde slutligen sjunga,
Huru, som katten på möss, han rusar mot stuffernas hop
Smular dem sönder, tar fram de fordom okända, delar
Lägger atom vid atom — men för hans ovett jag flyr.

Mitscherlich, Eilhard, 1794—1863. Först historiker och orientalist, sedan kemist. Upptäckte isomorfien 1819. Vistades hos Berzelius 1819—1821. Professor i kemi och farmaci i Berlin 1821. — *Rose*, Heinrich, 1795—1864. Tysk kemist. Mineralkemist hos Berzelius 1819—21. Professor i kemi och farmaci i Berlin 1823. — *von Bonsdorff*, Per Adolf, 1791—1839. Finländsk kemist. Docent i kemi i Åbo 1816, professor där 1823. Hörde till Berzelii mest ansedda lärjungar. En av stiftarna av finska vetenskapssocieteten. — *Retzius*, Anders Adolf, 1796—1860. Med. Dr 1819. Professor i anatomi vid Carolinska Institutet 1824. Institutets utveckling berodde på Berzelius och A. A. Retzius.

Som avslutning på verserna om de utländska gästerna må återges den beskrivning som Palmstedt givit över en avskedsmiddag hos Berzelius den 26 oktober 1821 för tyskarna Mitscherlich och H. Rose, som skulle resa hem. Då bodde Palmstedt hos Berzelius. Hyllningen slutar med ett leve för Berzelius, som var värd vid detta tillfälle.

Med ångor av gasarters luftiga tropp
I kemiska kokrummets dimma
Germaniens söner med glädje och hopp
Sökt frändskapers lagar förnimma.
Hur skönt att i Norden än finnes ett land
Där kokaren trives och främlingars hand
Blir övad att vikterna sköta.

Från fuktiga länders upptorkade dy
Kom Mitscherlich hit upp till Norden
Med höglärd gestalt och med utbleknad hy
Han upptäckter spritt omkring jorden.
Han lärt oss att utanpå vinklarne se
De kemiska delar en kropp kan oss ge
O! kunde vi se det på alla.

Till komplettering av totalintrycket av det europeiskt ryktbara kemiska laboratoriet böra nämnas namnen på ytterligare några forskare som varit knutna till laboratoriet under längre eller kortare tid, ehuru de ej framträda i Palmstedts här återgivna dikter. Där märktes sålunda: *Sefström,* Nils Gabriel, 1787—1845. Med. Dr 1813. Lärare i kemi vid Karlberg. Professor i kemi vid Marieberg 1816. Upptäckte grundämnet Vanadin. Begreppet »rullstensfloden» och refflor i berggrunden. — *Mosander,* Carl Gustaf, 1797—1858. Började som farmaceut. En av Berzilii bästa lärjungar. Professor i kemi och farmaci vid Carolinska Institutet 1836. Upptäckte Lanthan, Didym, Yttrium, Terbium och Erbium. — *Trolle-Wachtmeister,* Hans Gabriel, 1782—1871. Justitiekansler. Idkade kemi som hobby på Berzelii laboratorium. — *D'Ohsson,* Abraham Konstantin, 1779—1851. Diplomat. Idkade kemi som hobby hos Berzelius, gjorde mineralanalyser. Preses i K.V.A. Författare av »Kemiens framsteg från äldsta tider». — *Wöhler,* Friedrich, 1800—1882. Tysk kemist. Hos Berzelius 1823—1824. En av 1800-talets mest framstående tyska kemister. — *Rose,* Gustaf, 1798—1873. Tysk mineralog. Hos Berzelius 1821. Professor i Berlin.

För att ytterligare utfylla listan på utländska besökande må nämnas namnen på några franska forskare, som, enligt en lång episk dikt, år 1821 gjorde besök i Sverige hos Berzelius och då möttes i Ystad av Palmstedt. (Dikten utelämnas här.) Dessa voro: *Haüi,* René Just, 1743—1822. Fransk mineralog. Kristallografiens fader. Professor i Paris. — *Berthollet,* Claude Louis, 1744—1822. Den äldste som nämnes. Klorblekningen. Kaliumklorat. Salpeterframställning. Ammoniak. — *Thénard,* Louis Jacques, 1777—1857. Fransk kemist. Professor i Paris. Vätesuperoxidens förste framställare. — *Gay-Lussac,* Louis Joseph, 1778—1850. Fransk fysiker och kemist. Professor i Paris. Gaslagarna. Jod. Silveranalys på våta vägen. — *Biot,* Jean Baptiste, 1794—1862. Fransk fysiker och optiker. Elektromagnetismen.

Vid stranden av Spree-floden, grumlig och gul
Vår Rose först dagen har skådat.
Han ren mattat ut mången seg oxidul
Och glimmern hans kunskap bebådat.
Som blixten han delat atom från atom
Och lagt mången bokstav till det axiom
Att äran blott vinns genom bragder.

Vårt gille snart saknar Er kunnige män,
Men rummet fylls upp i vårt minne
Och gasen[1] *som porlande höjer sig än*
Skall muntra vårt sörjande sinne.
Er skål. Medarbetare. Trefalt Er skål.
Må snart Edra kunskaper hinna det mål
Dit sinnet så märkligt syns sträva.

Och Du! Som oss lärde all sanning och rätt
I Kokkonstens ädlaste gömma,
Emottag vårt handslag på nordmannasätt,
Din vänskap ej någon kan glömma.
Må gasen sig höja i fradgande skrud.
Kemien Dig hälsar. Hon är ju Din brud.
Berzelius Leve! Han leve!

Som prov på Palmstedts hastigt hopkomna verser återges här några, som skrivits till julklappar han gav sin vän Berzelius.

Julklappsvers till haklappar och handdukar den 24.12.1821.

Snillets osläckliga eld ej någon putsning behöver,
Men dess prydnad ibland av fläckmakaren äger behov
Ty av äggröra, sylt och steksås och mustiga bitar
Märken man ser här och där, som Nilen så breda ibland.
Yppersta lortkokarchef. Tag därför av lärjungens händer
Något snyggt för Ditt bröst och akta det noga för flott.

Hydrathyoniander.

[1] Champagne.

På manuskriptets baksida finns följande:

Luftarter blåsen,
Vällukter flåsen,
Avvänden såsen,
Från Mästarens bröst.
Haklappar flygen,
Handdukar smygen,
Vitlätta tygen,
Ge snygghet och tröst.

Ur Plattingens drömmar.

Vers till en rökmössa. (Odaterad.)

En tänkares huvud är svettigt ibland
Ja, hett som en sjudande gryta.
Ty ofta han förer systemer i land
Som gammaldags meningar bryta.

Det vore ej gott om en kylande pust
Då strök över sjudheta hjärnan,
Hon kunde ju stelna och tanken förtjust
Snarlik emaljen på stjärnan.

Jag därföre menar att rökhuv också
För slughuvut nyttig kan bliva,
Ty beder jag Jacob att icke försmå
Det kolli Palmsén vill giva.

Den huven bort vara högröd Moire
Och sömmad med gyllstoff och rosor,
Men nattmössans färg aldrig hitintills
Var fodrat för skedkonstlarns glosor.